

GULYÁS LÁSZLÓ*

TRIANON HATÁSA A KÁRPÁT-MEDENCE RÉGIÓINAK FEJLŐDÉSÉRE

ABSTRACT

The regional development started at the beginning of 1900' years Hungarian Kingdom (which part of Austro-Hungarian Monarchy at this time). Regions have been formed, Budapest and another 10 towns became a regioncenters.

The versailan peace-system gave significant part of regions to other countries, or cut two parts with the borders. Because of it from 11 potential regioncenters 7 became the part of the new states. In my essay I proved that in Central-Europe the relation between the regional and the state has a major impact on development of the region.

Development of the region depends on the economic policy of the certain state. There are mainly two possibilities: 1. The government economically utilizes the region. 2. The government develops the certain region. These had a detrimental impact on the development Carpathian-basin.

1. A történelmi magyarország térszerkezete

Az 1990-es évek magyarországi regionális szakirodalma egyetért abban, hogy a történelmi Magyarországon a 19. század végén, a 20. század elején körvonalazódni kezdtek a regionális fejlődés magterületei, és elkülöníthetők bizonyos régiókezdemények, melyekből zavartalan fejlődés esetén minden bizonnyal definitív régiók alakulhattak volna ki.¹ 1999 és 2003 között folytatott kutatásaim során kettő nagyrégió, a Felvidék és a Délvidék, során keresztül tártam fel,² hogy hogyan érintette fejlődésüket a 20. század négy nagy államszerkezeti váltása.³ 2004 után a kutatás földrajzi hatókörét kiterjesztettem az összes Kárpát-medencei régióra, azaz arra keresem a választ, hogy a 19. század végén megszülető régiókat hogyan érintették az államszerkezeti váltások. Jelen tanulmányban azt mutatom be, hogy az első államszerkezeti váltás – a versaillesi békerendszer kiépítése –, milyen hatással volt a Kárpát-medence régióinak fejlődésére.

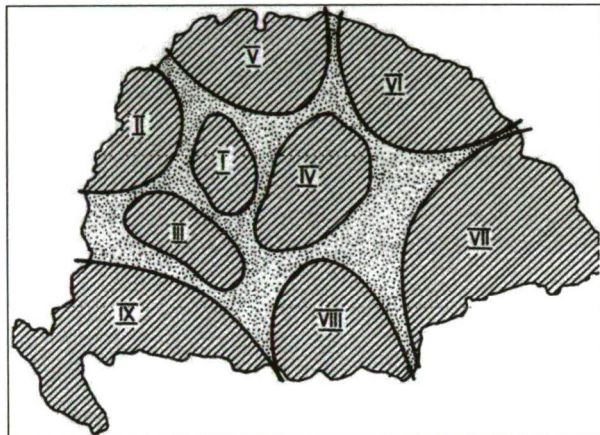
Amikor a történelmi Magyarországon formálódó régiók sorsát próbáljuk meg feltárni, rögtön kettő módszertani problémába ütközünk. Egyrészt ezeket a régiókat nem tudjuk pontos közigazgatási egységhez kötni, hiszen a 19. és a 20. század fordulóján a hivatalos közigazgatási keret a vármegye-rendszer volt és a vármegyei keretek nem mindig estek egybe a formálódó régiókkal.⁴ Másrészt még napjainkban sincs szakmai konszenzus a történelmi Magyarország regionális térszerkezetét illetően. Az 1880-as évektől kezdődően egészen napjainkig bezárólag a történelmi Magyarországra vonatkozóan számos táj- és régióbeosztás született,⁵ ezek közül az alábbiakat mindenféleképpen meg kell említenünk:

- Az Országos Statisztikai Hivatal az 1880-as években alakított ki 8 statisztikai régiót, ez volt az ún. Keleti Károly-féle felosztás.
- Kemény György 1917-ben készített egy természetföldrajzi alapú beosztást.⁶ Az ő munkáját felhasználva Fodor Ferenc szintén természetföldrajzi alapon 9 régiót különített el.⁷

* Habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.

- A két világháború közötti időszak három legjelentősebb földrajztudósa, Prinz Gyula, Cholnoky Jenő és Teleki Pál közös könyvükben 15 tájat különítettek el.⁸
- A második világháború után Bulla Béla és Mendöl Tibor vállalkozott arra, hogy elkészítsék a Kárpát-medence tájbeosztását.⁹
- A legutóbbi 10–15 évben több kutató próbálkozott meg azzal, hogy kutatásai alapján megrajzolja a történelmi Magyarország térszerkezetét.¹⁰ Ezek közül a legfontosabb Tóth József (lásd *1. térkép*) és Beluszky Pál régiófelosztási kísérlete (lásd *2. térkép*).

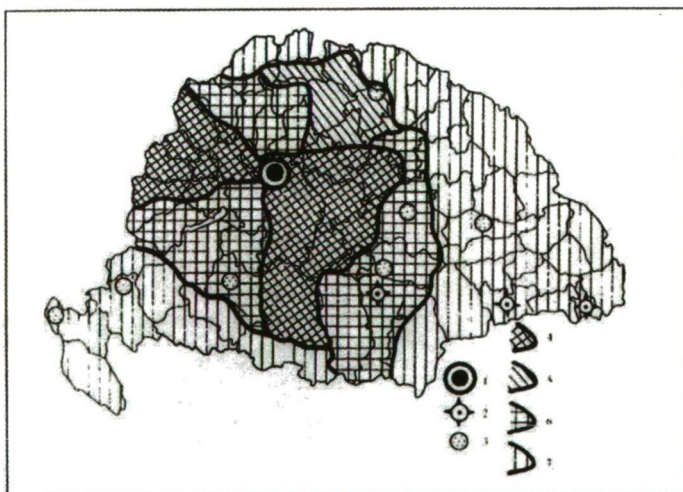
1. térkép. A 19. század végén formálódó régiók Tóth József szerint

Forrás: Tóth József (1997): Régiók a Kárpát-medencében.

I. m.: Pap Norbert–Tóth József (szerk.) (1997): Európa politikai földrajza.

2. térkép. A 19. század végén formálódó régiók Beluszky Pál szerint

1 = a modernizáció hídfőállása, Budapest; 2 = modernizációs góccok számottevő „kisugárzással”;

3 = modernizációs góccok; 4 = számottevő modernizációval jellemezhető zónák;

5 = a modernizáció második hullámának zónája; 6 = a modernizációs folyamat elején álló zóna;

7 = „tradicionális” régiók

Forrás: Beluszky Pál (2008): Magyarország történeti földrajza I–II., Budapest–Pécs.

Tanulmányom célja, hogy bemutassam Versailles-ban kialakított határok hatását a Kárpát-medence régióira. Mivel az első világháború előtti időszakra vonatkozóan nincs egyértelmű régiófelosztás, pontosabban számos eltérő táj- és régióbeosztás született, azt a módszertani megoldást választottam, hogy ezek közül kiválasztottam az általam legjobbnak, illetve legfontosabbnak tartott öt felosztást és ezeket összefoglaltam egy közös táblázatba (lásd 1. táblázat).¹¹ Ezzel párhuzamosan Beluszky Pál városhierarchiára vonatkozó kutatási eredményei alapján¹² egy olyan térképet rajzoltam, mely tartalmazza a potenciális regionális centrumokat (lásd 3. térkép).

1. táblázat. Öt kísérlet a történelmi Magyarország táj- és régióbeosztására

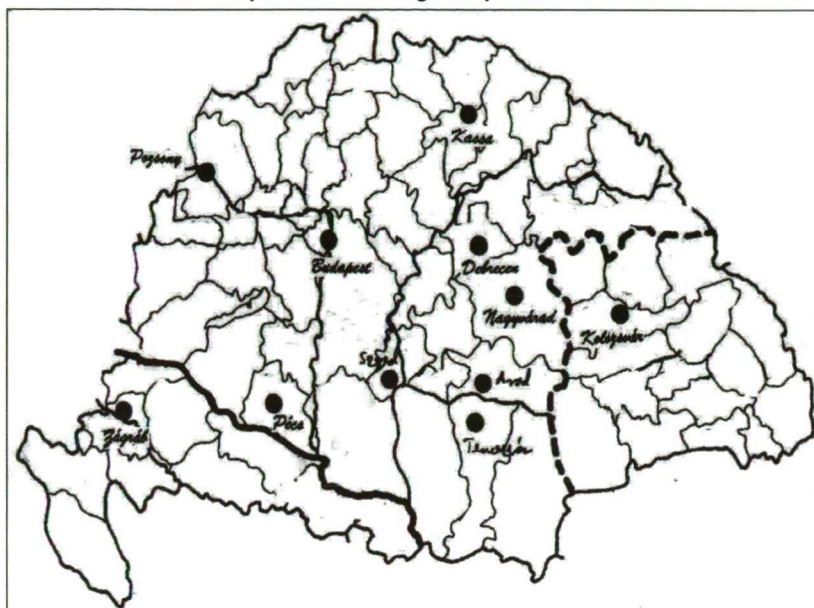
Országos Statisztikai Hivatal 8 régiója (1880)	Fodor Ferenc 9 tája (1924)	Prinz-Cholnoky-Teleki 15 tája (1938)	Tóth József 9 régiós felosztása (1997)	Beluszky Pál 8 régió + „köztes zóna” felosztása (2000)
–	–	Közép-Dunatáj	Központi Körzet	Budapest
Duna jobb partja	Kisalföld Dunántúli domb- vidék	Győri-medence Dél-Dunántúl	Kis-Alföld és Nyugat-Dunántúl Közép- és Dél- Dunántúl	Nyugat-Magyarország Közép- és Dél- Dunántúl
Duna bal partja	Északnyugat-Fel- vidék	Magas-Felföld	Felvidék	Közép-Felvidék, Nyugat-Felvidék Északkelet-Felvidék
Horvátország	Drávántúli vidék	Zágrábi-medence Muratáj	Horvátország	Horvát-Szlavónország
Tisza jobb partja	Északkelet Fel- vidék	Havaserdő Felső-Tiszatáj	Ruténföld	–
Erdély	Királyhágón túl	Biharerdő Erdélyi-m. Székelyerdő Erdély-Havas	Erdély	„Szűkebb értelemben vett Erdély”
Duna-Tisza köze	Alföld Mátra-Bükk hegy- vidék	Nagyróna Mátraerdő	Alföld –	Alföld –
Tisza bal partja	Királyhágón innen	–	–	Kelet-Magyarország Köztes zóna
Tisza-Maros köze	–	Aldunatáj	Délvidék	–

Forrás: A szerző saját szerkesztése

Az 1. táblázattal kapcsolatban itt kell megjegyezni, hogy a táblázatba foglalt öt féle beosztás egymásnak való megfeleltetése, pontosabban összehangolása nem zökkenőmentes, ezt a táblázatban az üresen hagyott kockák, illetve a dőlt betűs részek jelzik. A táblázat-szerkesztés nehézségeire álljon itt néhány példa:

- Az Országos Statisztikai Hivatal felosztásában, illetve a Fodor Ferenc-féle felosztásban Budapest nem önálló régió, ehelyett a Statisztikai Hivatal a Duna–Tisza közéhez, míg Fodor Ferenc az Alföldhöz sorolja.
- Igen problémás a Beluszky-féle felosztás összeegyeztetése a többi felosztással. Hiszen Beluszky az Északkelet-Felvidéket, illetve Erdélyt nem tekinti önálló régióknak – ezért van dőlt betűvel jelezve –, hanem alrégióként besorolja őket a Kelet-Magyarország régióba.
- Ugyancsak Beluszky lóg ki ismét a sorból azzal, hogy Kárpátalját nem tekinti önálló régióknak, nála Kárpátalja az Északkelet-Felvidék része.

3. térkép. Potenciális régióközpontok 1900-ban

Forrás: A szerző saját szerkesztése Beluszky 1999. 155. old. alapján

Az 1. térképen Budapest mellett 10 várost - Záhra, Pécs, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Debrecen, Kolozsvár, Arad, Temesvár, Szeged - tüntettem fel mint potenciális régióközpont. Budapest és ez a 10 város alkotja a Beluszky-féle városhierarchia I. és II. szintű városait. (A Beluszky-féle városhierarchia az 1900-as évre vonatkozóan 245 várost sorol be hat szintre, az alábbi módon: I. szint: Budapest egymagában, II. szint: 10 regionális centrum, III. szint: 16 fejlett megyeszékhely, IV. szint: 37 megyeszékhely szintű város, V. szint: 88 közsépváros, VI. szint: 93 kisváros.)

Az 1. táblázat és a térképek, továbbá a hozzájuk kapcsolódó megjegyzések figyelembevételével készítettem el a Kárpát-medence régióinak fejlődését feltáró kutatásaim kiindulási alapjául szolgáló saját régióbeosztásomat, melyben 11 formálódó régiót különítettem el (lásd 2. táblázat). A táblázat értelmezéséhez az alábbiakat kell figyelembe venni:

1. Annak érdekében, hogy a régiókat jobban meg lehessen fogni – értsd, körül lehessen határolni –, a táblázat második oszlopában feltüntettem, hogy a formálódó régiók mely vármegyéket fedték le. Ehhez a lehatároláshoz Beluszky Pál modernizációs kutatási eredményeit használtam fel.
2. A harmadik oszlopban helyeztem el a 11 potenciális régióközpontot.
3. A negyedik oszlopban feltüntettem azokat a városokat, melyek fejlett megyeszékhelyként (Beluszky-féle III. szint) a jövőben régióközponttá válhattak volna.
4. Az Északkelet-Felvidék elnevezésű régió valójában nem igazi régió, sem potenciális régióközponttal, sem fejlett megyeszékhellyel nem rendelkezik. De mivel fejlettségben jelentősen lemaradt a Közép-Felvidéktől, indokoltnak tűnik különálló régióként való kezelése.

2. táblázat. Formálódó régiók és potenciális régióközpontok és fejlett megyeszékhelyek a történelmi Magyarországon

A régió neve	Területe vármegyei beosztás alapján	Potenciális régióközpont	Fejlett megyeszékhely
Budapest	Budapest és környéke	Budapest	–
Nyugat-Magyarország	Pozsony, Moson, Sopron, Győr, Komárom, Esztergom megyék teljes egészében, Vas és Veszprém megye északi sávja.	Pozsony	Sopron, Győr, Szombathely
Nyugat-Felvidék	Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Zólyom	–	Nyitra, Besztercebánya
Közép-Felvidék	Turóc, Liptó, Szepes, Gömör és Kishont, Abaúj-Torna megyék teljes egészében, Heves, Borsod és Zemplén egy-egy sávja	Kassa	Miskolc
Északkelet-Felvidék	Trencsén, Árva, Sáros, Zemplén	–	–
Kárpátalja	Ung, Bereg, Máramaros, Ugocsa	–	Máramarossziget
Erdély	Szilágy, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Kolozs, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Csík, Udvarhely, Háromszék, Nagy-Küküllő, Kis-Küküllő, Alsó-Fehér, Brassó, Fogaras, Szében, Hunyad	Kolozsvár	Brasso, Nagyszeben, Marosvásárhely
Alföld	Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Jász-Nagykunszolnok, Csongrád, Békés, Csanád, Arad, Bihar,	Nagyvárad, Debrecen, Arad, Szeged	Eger, Szatmárnémeti
Délvidék	Bács-Bodrog, Torontál, Temes vármegyék	Temesvár	Újvidék, Nagybecskerek
Közép- és Dél-Dunántúl	Zala, Somogy, Tolna, Baranya, Fejér megyék teljes egészében, továbbá Veszprém és Vas megye déli részei	Pécs	Székesfehérvár
Horvátország	A 8 horvátországi vármegye	Zágráb	Eszék

Forrás: A szerző saját szerkesztése

2. A trianoni határok és a regionális fejlődés

2.1. A határok és a formálódó régiók

A 2. táblázat feltüntetett 11 régiót (első oszlop), a potenciális régióközpontokat (harmadik oszlop) és a fejlett megyeszékhelyeket (negyedik oszlop) a Trianonban meghúzott határok az alábbi módon érintették:

• Regionális szint

1. A tizenegy régióból hét régió – Nyugat-Felvidék, Közép-Felvidék, Északkelet-Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Délvidék, Horvátország – teljes egészében más ország keretei közé került.
2. Kettő régiót határokkal vágtak ketté. A Nyugat-Magyarország elnevezésű régiót a Duna vonala mentén csonkították meg. Azaz Pozsony megye teljes egészében, míg Komárom megye északi része a csehszlovák államhoz került. Az Alföld elnevezésű régió keleti szegélyét Romániához csatolták.
3. Csupán kettő régió – Budapest és Közép- és Dél-Dunántúl¹³ – maradt teljes egészében Magyarország keretei között.

• Régióközpontok szintje

A tizenegy régióközpontból hét régióközpont – Zágráb, Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Arad, Temesvár más államok keretei közé került. Csak négy régióközpont – Budapest, Pécs, Szeged, Debrecen – maradt a magyar állam keretei között.

• Fejlett megyeszékhelyek szintje

A tizenhat fejlett megyeszékhelyből tíz – Nyitra, Besztercebánya, Máramarossziget, Brassó, Nagyszeben, Marosvásárhely, Szatmárnémeti, Újvidék, Nagybecskerek, Eszék – más államok keretei közé került. Csak 6 fejlett megyeszékhely – Sopron, Győr, Miskolc, Eger, Székesfehérvár – maradt a magyar állam keretei között.

Látható, hogy a trianoni határok olyan politikai határokként jöttek létre, melyek különféle természeti és gazdasági tájakat, a formálódó régiókat nem vették figyelembe. Ráadásul ezek a határok igen gyorsan szigorú vámhatárokká váltak. Azaz kijelenthetjük, hogy a Versailles-i békerendszer megzavarta az éppen csak meginduló Kárpát-medencei regionális fejlődést.

2.2. A regionális fejlődés az utódállamok keretei között

A Versailles-i békerendszer életbelépése teljes egészében átformálta a Kárpát-medence térszerkezetét. Terjedelmi kereteink miatt jelen előadásban nem térünk ki arra, hogy hogyan alakult a „trianoni Magyarország” térszerkezete. Itt most csupán az mutatjuk be, hogy milyen módon részesültek az utódállamok a Kárpát-medence formálódó régióiból és ez milyen hatással járt az adott régióra. A három utódállam – Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia – az alábbi módon részesült a formálódó régiókból:

1. A csehszlovák állam teljes egészében megkapta a Nyugat-Felvidéket, a Közép-Felvidéket, Északkelet-Felvidéket, és a Kárpátalját, míg a Nyugat-Magyar régióiból annak a Dunától északra elhelyezkedő területeit (Pozsony vármegye teljes egészében és Komárom vármegye egy jelentős része)
2. A román állam teljes egészében megkapta Erdélyt, illetve az Alföldi régió egy jelentős részét, továbbá a Délvidék egy kisebb részét.
3. A jugoszláv állam teljes egészében megkapta Horvátországot, a Délvidék túlnyomó részét, illetve Dél-Dunántúlból a Baranyai háromszöget.

Az utódállamokhoz került egész régiók, illetve régiórészek két világháború közötti fejlődését alapvetően az határozta meg, hogy hogyan tudtak beilleszkedni az adott állam térszerkezetébe. Közép-Európában egy-egy régió fejlődését alapvetően befolyásolja a régió és az adott állam viszonya.¹⁴ A régió fejlődése elsősorban attól függ, hogy az adott államot vezető politikai elit gazdaságpolitikája milyen szerepet oszt a régióra. Alapvetően kettő eset lehetséges:¹⁵

1. Az államot vezető politikai elit „fejőstehenként” kezeli a régiót, azaz gazdaságilag kizsákmányolja.
2. Az államot vezető politikai elit valamilyen okból megpróbálja az adott régiót fejleszteni.

A kérdést még tovább bonyolítja, hogy Közép-Európában egy-egy régió fejlődését szintén alapvetően befolyásolja a régió lakóinak nemzeti hovatartozása. Gyakorlatilag a gazdaságpolitika, a regionális politika és a nemzeti kérdés hármas összefonódásáról beszélhetünk. Ennek a leggyakoribb megnyilvánulási formája, hogy az adott állam „uralkodó nemzete” saját gazdasági és politikai érdekeit a többi nemzet vagy kisebbség rovására igyekszik érvényesíteni.¹⁶ Ennek érzékeltetésére egyetlen példa: A Felvidék 1920-ban a megszülető csehszlovák államhoz került. Ezen új államban elvileg fennállt annak a lehetősége, hogy a hagyományosan ipari (durván leegyszerűsítve Csehország), illetve agrár dominanciájú régiók (értsd Felvidék) között organikus gazdasági kapcsolatok épüljenek ki és végbemenjen egy fokozatos regionális kiegyenlítődé. Ezen alternatíva megvalósulása a Felvidék – más néven Szlovenszko – mint régió komoly fejlődését, illetve a csehszlovákiai re-

gionális különbségek bizonyos fokú kiegyenlítődését eredményezte volna. De az 1920-as években nem ez a tendencia bontakozott ki. A gazdaságilag jóval erősebb cseh polgárság Csehszlovákia gazdasági életét saját érdekeinek megfelelően szervezte át, egyszerűen kiszákmányolta a Felvidéket. Ennek következtében a Felvidék a fejlődés helyett a hanyatlás állapotába került.¹⁷ Hasonló példákat más régiók esetében is hosszasan sorolhatnánk,¹⁸ de terjedelmi kereteink miatt itt csak utalunk arra, hogy a cseh politikai elithez hasonlóan a román államban a román politikai elit, míg a jugoszláv államban a szerb politikai elit a két világháború közötti időszakban hasonló regionális politikát folytatott. Ennek következtében azon régiók, amelyeknek lakossága nem az adott államot uraló politikai elithez tartoztak új állami keretek közé történő beilleszkedésének mérlege egyértelműen negatív lett, fejlődésük stagnált vagy visszaesett.

3. Konklúziók

A magyar gazdaság-történelemírás és a magyar földrajztudomány már pontosan feltárta és bemutatta, hogy a trianoni Magyarország számára milyen konkrét gazdasági hátrányokkal járt a Versailles-i rendezés. Bízom abban, hogy kutatásaimmal és ezen rövid tanulmányommal sikerült bemutatnom, hogy a történelmi Magyarország feldarabolása nemcsak Magyarország regionális- és gazdasági fejlődését, hanem a Kárpát-medence valamennyi országának fejlődését hátrányosan befolyásolta. A Versailles-i határok az utódállamok gazdasági és regionális fejlődését is számos megoldhatatlan probléma elé állították.

JEGYZETEK

1. Tóth József (1997): Régiók a Kárpát-medencében. I. mű: Pap Norbert–Tóth József: Európa politikai földrajza. Pécs. JPTE TTK Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszéke és a JPTE TK Kiadói Iroda. University Press.
2. Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Délvidék – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Budapest. Hazai Térségfejlesztő RT.
3. A négy nagy államszerkezeti váltás alatt értem az alábbiakat: I. versaillesi rendezés II. annak felbomlása, azaz a német „Új Rend” III. a szovjet zóna létrehozása 1945-ben IV. annak 90-es évek elején történő felbomlása.
4. Hajdú, Z. (2001): Magyarország közigazgatási földrajza. Budapest–Pécs. Dialóg Campus.
5. Nagy Mariann (2003): A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20 század elején. Budapest. Gondolat Kiadó.
6. Kemény, György (1917): Magyarország mezőgazdasága. Budapest. Földrajzi Közlemények XLV. kötet. I.-es és IV-es füzet.
7. Fodor Ferenc (1924): Magyarország gazdaságföldrajza. Budapest.
8. Prinz Gyula–Cholnoky Jenő–Teleki Pál. (1938): Magyar földrajz I–IV. Budapest.
9. Bulla Béla–Mendöl Tibor (1947): A Kárpát-medence földrajza. Budapest.
10. Beluszky Pál (2000): Egy fél siker hét stációja (avagy a modernizáció regionális különbségei a századelő Magyarországon. Id. mű Dövényi Zoltán (szerk.): Alföld és Nagyvilág. Budapest. MTA Földtudományi Kutató Központ Földrajztudományi Kutató Intézet; Frisnyák Sándor (1996): Magyarország történelmi földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
11. A táblázatból kimaradt Süli-Zakar István és Csüllög Gábor régiófelosztása [lásd Süli-Zakar István–Csüllög Gábor (2003): A regionalizmus történelmi előzményei Magyarországon. In: Süli-Zakar István szerk.(2003): A terület és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2003.], de tervezem, hogy a kutatás folytatása során hatodikként ez is bekerül a táblázatba – G. L.
12. Beluszky Pál (1999): Magyarország településföldrajza. Általános rész. Budapest–Pécs. Dialóg Campus.

13. Az ún. Baranyai-háromszög a jugoszláv államhoz került.
14. Gulyás, László (2005): Két régió – Felvidék és Délvidék – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Budapest. Hazai Térségfejlesztő RT.
15. Gulyás László (2007). Vajdaság: Történeti áttekintés. In.: Nagy Imre (szerk): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest.
16. Gulyás László (2004): A szlovák ipar fejlődése, 1918–1993. I. mű Horváth Gyula (szerk.): Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói, 2. 326–333. pp. Budapest-Pécs. Dialóg Campus Kiadó-MTA Regionális Kutatások Központja.
17. Gulyás László (2002): A csehszlovák állam első felbomlásának regionális vonatkozásai. TÉR ÉS TÁRSADALOM 2003/3 szám. 129–144. old.
18. Gulyás László (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918. In. Horváth Gyula (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs–Budapest. 2009. 25–44. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Beluszky Pál (1999): Magyarország településföldrajza. Általános rész. Budapest–Pécs. Dialóg Campus.
- Beluszky Pál (2000): Egy fél siker hét stációja (avagy a modernizáció regionális különbségei a századelő Magyarországon. I. mű Dövényi Zoltán (szerk.): Alföld és Nagyvilág. Budapest. MTA Földtudományi Kutató Központ Földrajztudományi Kutató Intézet.
- Beluszky Pál (2008): Magyarország történeti földrajza I–II., Budapest–Pécs, 2001. Dialóg Campus
- Bulla, Béla–Mendöl Tibor (1947): A Kárpát-medence földrajza. Budapest.
- Fodor, Ferenc (1924): Magyarország gazdaságföldrajza. Budapest.
- Frisnyák Sándor (1996): Magyarország történeti földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Gulyás László (2002): A csehszlovák állam első felbomlásának regionális vonatkozásai. TÉR ÉS TÁRSADALOM 2003/3 szám. 129–144. pp.
- Gulyás László (2004): A szlovák ipar fejlődése, 1918–1993. I. mű Horváth Gyula (szerk.): Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói, 2. 326–333. pp. Budapest–Pécs. Dialóg Campus Kiadó-MTA Regionális Kutatások Központja.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Délvidék – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Budapest. Hazai Térségfejlesztő RT.
- Gulyás László (2007). Vajdaság: Történeti áttekintés. In.: Nagy Imre (szerk): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest.
- Gulyás László (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918. In. Horváth Gyula (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs–Budapest. 2009. 25–44. old.
- Hajdú Zoltán (2001): Magyarország közigazgatási földrajza. Budapest–Pécs. Dialóg Campus.
- Kemény György (1917): Magyarország mezőgazdasága. Budapest. Földrajzi Közlemények XLV. kötet. I-es és IV-es füzet.
- Nagy Mariann (2003): A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején. Budapest. Gondolat Kiadó.
- Prinz Gyula–Cholnoky Jenő–Teleki Pál (1938): Magyar földrajz I–IV. Budapest.
- Tóth József (1997): Régiók a Kárpát-medencében. I. mű: Pap Norbert–Tóth József szerk. (1997): Európa politikai földrajza. Pécs. JPTE TTK Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszéke és a JPTE TK Kiadói Iroda. University Press.
- Süli-Zakar István–Csüllög Gábor (2003): A regionalizmus történeti előzményei Magyarországon. In: Süli-Zakar István szerk.(2003): A terület és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2003.